

Голові спеціалізованої
Вченої ради ДФ 20 051.068
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктору економічних наук, професору
Левандівському Омеляну Степановичу

ВІДГУК

***офіційного опонента на дисертацію Кузьмін Тетяни Леонідівни
на тему «Удосконалення земельних відносин в сільськогосподарських
підприємствах», що подається на здобуття освітньо-наукового ступеня
доктор філософії за спеціальністю
051 «Економіка»***

Актуальність теми. Вирішення проблеми володіння, користування і розпорядження землями було і залишається особливим соціально-економічним сегментом суспільного життя. Історично питання власності на землю в Україні було надзвичайно важливим, передусім для сільських жителів, де сільськогосподарська діяльність завжди була домінуючою серед інших сфер. Земля виступала не тільки основним засобом виробництва, а й виконувала важливу соціальну функцію, зокрема трудової зайнятості та отримання доходів. Земельні трансформації та перетворення сформували в Україні сучасний земельний устрій та принципово нові земельні відносини.

В новітніх умовах господарювання одним із базових чинників, які визначають стратегію розвитку системи аграрного виробництва, є земельні відносини. Вони відображають відносини між фізичними, юридичними особами, державними органами влади з приводу володіння, користування, розпоряджання та управління землею як засобом виробництва в сільському господарстві. Відсутність єдиних стратегічних пріоритетів державної політики в сфері регулювання земельних відносин суб'єктів господарювання у поєднанні з незавершеністю процесів реформування економіко-правових відносин власності на землю ускладнює розвиток і до цього недосконалих земельних відносин. Незважаючи на прийняття земельного Кодексу та великої кількості відповідних нормативно-правових актів, й надалі залишається безліч не

врегульованих питань, які потребують вирішення. Зокрема невизначеними залишаються перспективи розвитку земельних відносин сільськогосподарських підприємств в умовах активізації ринку землі після 1 січня 2024 року.

Враховуючи особливості розташування нашої держави та діяльність на міжнародній арені як країни з сільськогосподарською спеціалізацією виробництва, управління земельними відносинами завжди буде актуальним питанням. В Україні земля була, є і буде основою підприємницької діяльності на місцевому, регіональному та національному рівнях. В умовах військового стану роль сільськогосподарського виробництва ще більше підвищилася, і не тільки з точки зору забезпечення продовольчої безпеки України, а й забезпечення продовольчої безпеки у світі загалом.

Все вищезазначене зумовлює необхідність пошуку шляхів удосконалення процесу розвитку земельних відносин на ринкових засадах та відповідно до європейських вимог, що сприятиме економічному зростанню аграрного сектору та держави. З огляду на це, дослідження удосконалення земельних відносин в сільськогосподарських підприємствах є пріоритетним.

З урахуванням викладеного можна стверджувати, що дисертаційна робота Т.Л. Кузьмін спрямована на теоретико-практичні оцінки засад стану та перспектив удосконалення земельних відносин в сільськогосподарських підприємствах, а також розроблення пропозицій, концептуальних орієнтирів вирішення наявних проблем. Актуальність і значимість дисертаційної роботи визначається також тим, що вона виконана в рамках тематики дослідження Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, а саме: «Розробка організаційно-економічного механізму удосконалення функціонування виробничо-господарських структур регіону» (державний реєстраційний номер 0111U000875), де автором здійснено прогнозування основних показників діяльності сільськогосподарських підприємств та факторів впливу до 2030 р., а також запропоновано механізм удосконалення земельних відносин сільськогосподарських підприємств.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і

рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Низка поставлених і розв'язаних у дисертаційній роботі завдань за переліком і змістом є достатньою для досягнення мети дослідження. Авторкою продемонстровано змістовний підхід до вирішення поставлених завдань, які систематизовані у меті дослідження. Аналіз змісту дисертаційної роботи свідчить, що вона характеризується системним підходом до проведення дослідження, вирішує завдання формування та ефективного використання адекватного та доступного інструментарію удосконалення земельних відносин в сільськогосподарських підприємствах на основі оптимального поєднання ринкових та адміністративних методів. Логічна структура дисертаційної роботи в цілому визначається її метою та послідовністю виконання завдань. У дисертаційному дослідженні сформульовано та обґрунтовано наукові положення, висновки і рекомендації, які відзначаються новизною, науковою і практичною цінністю та мають достатній ступінь достовірності.

Достовірність одержаних результатів обумовлюється використанням комплексу сучасних методів наукового пошуку, зокрема: аналізу і синтезу, ряду динаміки, порівняльний, експертних оцінок, розрахунково-конструктивний, системного аналізу та ін. Авторкою опрацьовано значний обсяг статистичних даних Державної служби статистики України і Головного управління статистики в Івано-Франківській області, офіційних даних державної установи «Інституту охорони ґрунтів України», нормативних та законодавчих актів державних органів влади, даних звітності сільськогосподарського підприємства. Дисертаційне дослідження обґрунтоване використанням матеріалів праць вітчизняних та зарубіжних науковців, особистих спостережень авторки.

У першому розділі, на основі опрацювання літературних джерел і власних узагальнень, розкрито теоретичні основи економічного функціонування земельних відносин у сільськогосподарських підприємствах, зокрема сутність земельних відносин у сільськогосподарських підприємствах (п. 1.1), реалізацію прав власності на землі сільськогосподарського призначення (п. 1.2),

методологічні засади функціонування земельних відносин сільськогосподарських підприємства (п. 1.3).

У другому розділі комплексно проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку земельних відносин у сільськогосподарських підприємствах, зокрема формування умов використання земель сільськогосподарськими підприємствами (п. 2.1), ефективності використання земель сільськогосподарськими підприємствами (п. 2.2), особливості та середовище розвитку відносин аграрного землекористування (п. 2.3).

У третьому розділі в контексті концептуального бачення стратегічних орієнтирів перспективи розвитку земельних відносин сільськогосподарських підприємств оцінено вплив факторів на результативний показник діяльності сільськогосподарських підприємств (п. 3.1), визначено систему інституційного забезпечення земельних відносин сільськогосподарських підприємств (п. 3.2), обґрунтовано економічний механізм удосконалення земельних відносин у сільськогосподарських підприємствах (п. 3.3).

Основні положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження відзначаються належним рівнем обґрунтованості та достовірності. Висновки та пропозиції, що наведені у дисертації, повністю відповідають поставленій меті та задачам, розкривають суть проведених досліджень, є методологічно обґрунтованими. Одержані результати дослідження мають відповідний рівень наукової новизни та свідчать про вагомий особистий внесок автора у розвиток аграрної економічної науки.

Результати дослідження апробовані через публікацію матеріалів у спеціалізованих вітчизняних та зарубіжних рецензованих наукових фахових виданнях, а також оприлюднені у матеріалах науково-практичних конференцій.

Наукова новизна одержаних результатів. Усі положення наукової новизни забезпечується вагомістю та ґрунтовним науково-практичним висвітленням теоретичних положень. Наукова новизна результатів дослідження деталізується в таких положеннях:

- удосконалено: трактування поняття «удосконалення земельних

відносин», яке позиціонується як сукупність заходів, направлених на поліпшення наявного стану цих відносин через низку здійснених послідовних дій щодо створення ефективних рішень та способів з метою досягнення зростання рівня ефективності взаємодії між суб'єктами земельних відносин та покращення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення та їх охорони; концептуальні положення реалізації прав власності в економічному обігу сільськогосподарських угідь, які виражаються через купівлю-продаж, міну, дарування, успадкування, емфітевзис, приватизацію та оренду; методологічний інструментарій дослідження функціонування земельних відносин сільськогосподарських підприємств; наукове обґрунтування особливостей розвитку відносин аграрного землекористування, якими є: особливості орендних відносин, особливості, спричинені реформуванням земельних відносин, особливості кліматичних умов, особливості трансформації агроформувань, особливості, зумовлені децентралізацією; модель прогнозування випуску валової продукції сільськогосподарськими підприємствами, створену за допомогою програмного продукту STELLA із включенням основних чинників впливу, зокрема площі сільськогосподарських угідь підприємств; економічний механізм удосконалення земельних відносин в сільськогосподарських підприємствах, який включає наступні компоненти: інструменти (земельна іпотека, державне пільгове кредитування, земельні аукціони, антимонопольне регулювання); важелі регулювання (земельний податок, екологічний податок, орендна плата, штрафи та санкції); оцінку сільськогосподарських угідь (нормативна оцінка, експертна оцінка, бонітування ґрунтів, економічна оцінка); дорадництво (збільшення культури землеробства, консультування та проведення навчання, підвищення інформаційного забезпечення);

– набули подальшого розвитку: науковий підхід до тлумачення сутності «земельні відносини»; обґрунтування концептуального положення до становлення та розвитку орендних відносин на принципах ідентифікації відповідних факторів впливу, а саме: політичних, геофізичних, організаційних

та економічних; пропозиції стосовно формування умов та заходи з приводу забезпечення ефективності (технічної, економічної, соціальної, екологічної) використання сільськогосподарських земель підприємствами; обґрунтування на підставі SWOT-аналізу можливостей забезпечення умов ефективного використання сільськогосподарських угідь та загроз, що перешкоджають цим процесам, які є потрібними під час здійснення подальших прогнозів; заходи щодо удосконалення інституційного забезпечення земельних відносин в сільськогосподарських підприємствах.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дисертаційної роботи Т.Л. Кузьмін мають важливе значення для теорії та практики забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств та оптимізації землекористування.

Практична цінність результатів дослідження визначається тим, що розроблені авторкою положення, пропозиції і рекомендації створюють теоретико-методологічний базис для формування сприятливого середовища для удосконалення земельних відносин в сільськогосподарських підприємствах.

Зазначений аспект практичної цінності результатів роботи дисертантки забезпечено довідками про їх впровадження і використання, зокрема Департаментом агропромислового розвитку Івано-Франківської обласної державної адміністрації під час формування Стратегії розвитку Івано-Франківської області на 2021-2025 рр. (довідка № 273/01-14/01 від 31.12.2021 р.), приватним підприємством агрофірмою «Вільхівці» Коломийського району Івано-Франківської області (довідка № 18 від 30.01.2023 р.).

Окремі положення дисертаційної роботи також використовуються в навчальному процесі Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника при викладанні навчальних дисциплін «Основи бізнесу», «Автоматизація обліку», «Цифрові технології в обліку (тренінг)» (довідка № 03.04-29/06 від 08.06.2023р.).

Повнота викладення положень дисертації в опублікованих працях. Результати дисертаційних досліджень Т.Л. Кузьмін знайшли відображення в 15

наукових працях, у тому числі: 6 – статей у фахових виданнях, 1 – статті у науковому виданні інших держав, 8 – матеріалах міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій. Основні результати досліджень доповідались і обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Наука і освіта в інтелектуально-економічному розвитку суспільства» (Тернопіль, 2019 р.); Сімнадцятому Конгресі вчених економістів-аграрників та Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективні форми організації господарської діяльності на селі» (Київ, 2019 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Формування і ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств» (Львів, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку агро- та електроінженерії» (Бережани, 2020 р.); II Науково-практичній конференції «Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень» (Львів, 2020 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування і контролю» (Одеса, 2020 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку освіти, науки і бізнесу в глобальному середовищі» (Тернопіль, 2020 р.). З огляду на це, публікацію та апробацію результатів дисертаційного дослідження слід вважати достатніми.

Оцінка викладення й оформлення дисертації. Дисертаційна робота складається із анотацій двома мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 243 сторінки друкованого тексту, список використаних джерел містить 205 найменувань.

Дисертаційна робота є самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, відзначається новим і оригінальним підходом у вирішенні наукових завдань і практичних запитів виробництва.

Дискусійні положення та зауваження по змісту дисертаційної роботи.

У цілому, позитивно оцінюючи дисертацію Т.Л. Кузьмін, необхідно зазначити,

що у ній є підстави для того, щоб зробити зауваження з приводу окремих дискусійних моментів, зокрема:

1. На рис. 1.2 «Фактори впливу на розвиток земельних відносин» доцільно було провести кількісне оцінювання впливу факторів на становлення та розвиток орендних відносин за допомогою методів елімінування чи кореляційно-регресійного аналізу.

2. У п. 2.2 «Ефективність використання земель сільськогосподарськими підприємствами» на с. 123 зазначено, що «Збільшення обсягу земель спричиняє навантаження на працівників підприємств», проте це не завжди так. Не враховано чинник комплексної механізації обробітку землі.

3. Доцільно було проаналізувати у пункті 2.3 «Особливості та середовище розвитку відносин аграрного землекористування» більше ніж одне підприємство для більш ґрунтовних висновків.

4. У п. 3.1 «Вплив факторів на результативний показник діяльності сільськогосподарських підприємств» занадто багато уваги приділено опису процесу роботи програми STELLA та її функціям (с. 152-154).

5. Серед запропонованих авторкою факторів впливу на розвиток земельних відносин (с. 43), доцільно, окрім правових, екологічних, економічних та соціальних врахувати також історичні та організаційні.

Загалом дисертаційне дослідження залишає приємне враження, а відмічені дискусійні положення не знижують його наукового і практичного значення для обґрунтування напрямків удосконалення земельних відносин в сільськогосподарських підприємствах.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Кузьмін Тетяни Леонідівни на тему «Удосконалення земельних відносин в сільськогосподарських підприємствах» є завершеною, достовірною та оригінальною науковою працею, самостійно виконаною на високому теоретичному, методологічному і методичному рівнях. Робота написана в науковому стилі, її зміст викладено у відповідній логічній послідовності. Дисертаційне дослідження виконано на актуальну тему, відзначається достатньо високим практичним рівнем, є

змістовним та структурованим науковим дослідженням. За своїм змістом та оформленням дисертація в цілому відповідає встановленим вимогам до виконання робіт даного типу. Представлені результати досліджень сформовані з дотриманням принципів академічної доброчесності та належать авторці особисто.

Загалом дисертаційна робота є цілісною і завершеною працею, в якій отримані нові науково-обґрунтовані результати, що у своїй сукупності вирішують завдання, визначені авторкою у дисертаційному дослідженні і у значній мірі сприяють вирішенню наукової задачі формування умов для удосконалення земельних відносин в сільськогосподарських підприємствах. Винесені на захист наукові положення, висновки і пропозиції є достатньо аргументовані та доказові. Дисертація відповідає спеціальності 051 – економіка, вимогам Наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Зазначене дозволяє зробити висновок про те, що Кузьмін Тетяна Леонідівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 – економіка.

Кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу наукових досліджень та інноваційного
розвитку агропромислового виробництва
Прикарпатської державної сільськогосподарської
дослідної станції Інституту сільського господарства
Карпатського регіону Національної
академії аграрних наук України

М.М. Гуменюк

Підпис М. М. Гуменюк засвідчую:
Вчений секретар
ІСГ Карпатського регіону НААН

Галина ПАНАХИД